

MEGJEGYZÉSEK A KATOLIKUS PAPKÉPZÉSRE VONATKOZÓ EGYHÁZFEGYELEMHEZ, A KEZDETEKTŐL A 12. SZÁZADIG

SZUROMI SZABOLCS ANZELM O.PRAEM.
egyetemi tanár (PPKE KJPI)

I. A diakónus – presbiter – püspök hierarchikus rendszerének lépésről-lépésre történő kialakulása

Az újszövetségi papság nem vezethető le más, még a levitikus papság formájából sem, hiszen ez a feladatkör pap-Jézus Krisztus szolgálatára épül, amiben egyúttal Ő maga az áldozat is. Ez a szolgálat folytatódik az apostoli hivatásban, amely hivatalokra tagolódva jelenik meg a papi ordón belül, és amelynek minden fokozata függ az apostoli szolgálattól.¹

Ha megvizsgáljuk a 4–5. századtól a 11. századig terjedő kánonjogi forrásokat, láthatjuk a diakónus, pap és püspök klerikusi fokozatokra vonatkozó előírások lépésről lépésre történő letisztázódását,² valamint a püspök sajátos kormányzati, tanítói és megszentelői hatalmának meghatározó jellegét.³ A *Canones Apostolici*⁴ vagy más néven 85 apostoli kánon (4. század vége)⁵ és a *Statuta Ecclesiae Antiqua* (476–485)⁶ szövegéből egyértelműen kitűnik, hogy a korai időszakban a szent rend egyes fokozataihoz kötődő sajátosságok még nem kerültek egyértelmű meghatározásra. Sőt, amennyiben megvizi-

¹ VANYÓ L.: *Az ókeresztény kor dogmatörténete*. I. Budapest, 1988. 64–71.; vö. ERDŐ P.: *Az egyházjog teológiája intézménytörténeti megközelítésben*. (Egyház és jog II) Budapest, 1996. 94–95.

² R. E. REYNOLDS: Patristic “presbyterianism” in the Early Medieval Theology of sacred orders. *Medieval Studies* 45. (1983) 311–342, különösen 312–315.

³ *Dictionnaire de théologie catholique*. Paris, 1903kk. (DThC) III. 225–226.; B. KURTSCHIED: *Historia iuris canonici. Historia institutorum ab ecclesiae fundatione usque ad Gratianum*. Romae, 1951. 54–75.; J. GAUDEMET: *Église et cité. Histoire du droit canonique*. Paris, 1994. 70–72.; Vö. J. DELORME: *Le ministère et les ministères selon Nouveau Testament*. Paris, 1974.

⁴ ERDŐ P.: *Az egyházjog forrásai. Történeti bevezetés*. (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis de Petro Pázmány nominatae I/1), Budapest, 1998. 28–30.

⁵ J. GAUDEMET: *Les sources du droit de l'Église en Occident du IIe siècle*. Paris, 1985. 24–25.; SZUROMI SZ. A.: *Fejezetek az egyházi jogalkotás történetéből – Források és intézmények*. (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis de Petro Pázmány nominatae III/15) Budapest, 2011. 29–38.

⁶ A. FAIVRE: *Naissance d'une hierarchie. Les étapes du cursus clérical*. Paris, 1977.; SZUROMI (2011) i. m. 39.

gáljuk az egyházatyák által ugyanezen időszakban íródott forrásokat, világosan kitűnik, hogy azok sem tartalmazznak világos meghatározást a szent rend egyes fokozatainak egyedi sajátosságaira vonatkozóan. Még a későbbi – azaz pl. a 11. századi gregoriánus kánongyűjteményekben is – tisztán kivehető az eredeti forrásoknak ez a tulajdonsága. Ezekben a munkákban elsődlegesen Szent Ciprián (†258), Szent Ambrus (†397), Szent Jeromos (†419/420), és Szent Ágoston (†430) írásainak részleteit olvashatjuk.⁷ A legfontosabb teológiai (*ekkleziológiai*) kánonok ezeknek a szerzőknek a műveiből kerültek be a 11. századi kánonjogi gyűjteményekbe. Másfelől, az is tisztán látszik, hogy milyen szoros összefüggés van a püspök hivatala és a presbiter kollégium között. Hozzá kell tennünk, hogy a püspökökre vonatkozó egyházfegyelmi rendelkezéseken túl is voltak olyan egyházi hivatalok, amelyek már a 4. századra letisztult képet mutatnak, pontosan rögzítve az egyházi hierarchián belül betöltött státuszukat. Erre példa az esperes funkciója, amelynek legrégebbi ismert forrása Nazianzoszi Szent Gergely 43. imádságában, valamint Szent Jeromos 125. levelében olvasható. Ezek alapján, a püspök úgy áll előttünk, mint a presbiter kollégium feje. A diakónusok a püspök és a papok segítségére nyerték el szentelésüket a kortárs fegyelemben, nem pusztán a püspök segítségére. Ez a rendelkezés számos kánonban kapott helyet az egyes joggyűjteményekben, melyek felváltva említik a püspököt, vagy a presbitert a diakónus funkciójával kapcsolatosan. Mindez sajátosan is rávilágít a szent rend különböző fokozatainak egységére. Jól jellemzi ezt a helyzetet Szent Jeromos 52. levele, amely világosan rögzíti: A püspök nem nevezhető Úrnak a többi klerikus között, mivel csak egy Úr, egy Egyház és egy Szolgálat létezik.⁸ A püspök megválasztása elsődlegesen az egyház lelkipásztori feladatának a teljesítésére szól, amelyet, mint az apostolok utóda, atyai lélektől vezetve kell végeznie.⁹ Ez a megkapó teológiai eszmefuttatás a későbbiekben különböző gregoriánus kánonjogi gyűjteményekben kapott helyet, de megtaláljuk Szent Ivo művének családjaiban (1093 és 1095 között), valamint magában a *Decretum Gratiani*-ban is. A szent rend, mint szentség, teljessége a püspöki fokozatban jelenik meg.

Az egyes klerikusi fokozatok sajátosságai egyre pontosabb meghatározást nyertek a korai középkor teológiai és intézményi fejlődésének a következtében, mely a 11. századra már teljesen tiszta kép kialakítását tette lehetővé. Ezt meggyőzően igazolták mind Jean Gaudemet, mind Roger E. Reynolds, ill. az ő eredményeiket szem előtt tartó legújabb alap kutatások.¹⁰

⁷ Sz. A. SZUROMI: Die patristische Wurzel der bischöflichen Kirchendisziplin in der "Collectio Anselmi Lucensis. *Rivista Internazionale di diritto comune*, 12. (2001) 249–264.

⁸ Vö. F. YARZA: *El obispo en la organizacion ecclesiastica de las Decretales Pseud-Isidorianae*. Pamplona, 1985.; O. CAPITANS: *Episcopato ad eclesiologia nell'età gregoriana*. In *Le istituzioni ecclesiastiche della società cristiana dei secoli X–XII: papato, cardinalato, ed episcopato* (Atti della VSettimana Internazionale di Studi medioevali, Mendola 26–31, agosto 1971, Miscellanea del Centro di Studi Medioevali VII) Milano, 1974. 316–373.

⁹ Sz. A. SZUROMI: *The clarification of the different degrees of Holy Orders up to the 5th Century*. In E. RAAD (dir.): *Système juridique canonique et rapports entre les ordonnancements juridique*. (XII Congrès International de Droit Canonique, 20–25 septembre 2004, Adma [Liban]) Beyrouth, 2008. 711–725.

¹⁰ R. E. REYNOLDS: *The De officiis VII graduum: Its Origins and Early Medieval Development*, in *Clerical Orders in the Early Middle Ages*. (Variorum Collected Studies) Aldershot, 1999. II/113–151.; Sz. A. SZUROMI: Ivonian intention to collect the »ancient canons« together with new decretal materials. *The Jurist* 67 (2007) 285–310.

II. Klerikusi státusz és papképzés a 9–12. századig

Ha azokat a kánoni gyűjteményeket vetjük vizsgálat alá, amelyek széles körben használatban voltak a latin egyházban, meglehetősen áttekinthető vázlatot készíthetünk a klerikusok képzésére vonatkozó egyházfegyelem történelmi fejlődésének egyes állomásairól. A *Collectio Dionysiana*¹¹ szövegét kiegészítésekkel ellátva I. Hadrianus pápa (772–795) 774-ben küldte el Nagy Károlynak, mint alapvető és hivatalos egyházi gyűjteményt az egész Frank Királyság számára. A *Collectio Dionysio-Hadriana* szövege¹² sohasem került hivatalos pápai kihirdetésre, azonban ennek ellenére egyedülálló alapjául szolgált különösen azoknak a zsinatoknak, melyeket frank területen hívtak össze.¹³ Sőt, ez a gyűjtemény, beleértve annak legelső egységét – mely az apostoli kánonok első ötven kánonjának a fordítását tartalmazta – lényeges hatást gyakorolt az uralkodó által azt követően kibocsátott kapitulárék szövegére.¹⁴ Jóval később, a *Decretum Burchardi Wormatiensis* (1008 és 1022 között)¹⁵ megkülönböztetett szerepet játszott, elsődlegesen a németalföldi egyházfegyelem alakításában.¹⁶ A *Decretum Burchardi* a klerikusok kötelességeivel és jogaival több könyvben is foglalkozik, melyek érintik a papképzés területét is: *De primatu Ecclesiae* (BW 1. 75, 78, 210); *De sacris ordinibus* (BW 2. 67–68, 117–119, 136, 189); *De ecclesiae* (BW 3. 109); *De sacramento baptismatis et confirmationis* (BW 4. 22–23); *De sacramento Corporis et Sanguinis Domini* (BW 5. 6, 8); *De excommunicatione* (BW 11. 35); és *De crapula et ebrietate* (BW 14. 5–6). A II. könyv különösen is a szent rend egyes fokozataira és azok elnyerésére vonatkozó előírásoknak van szentelve „*De ordinationibus presbyterorum et reliquorum ordinum*” cím alatt. A II. könyv legelső kánonjai között olvashatjuk azon könyvek listáját, amelyeket egy papnak feltétlenül ismernie kellett: *sacramentarium, lectionarium, antiphonarium, penitentiale, psalterium*, valamint a vásár- és ünnepnapi prédikációknak a gyűjteménye (vö. BW 2. 2).¹⁷ A II. könyv alapvető témáiból és szerkezetéből általános képet tudunk kialakítani a klerikusok kötelességeire, jogaira és műveltségére vonatkozóan a 11. századon belül. Az első kánonok azokat a tulajdonságokat írják le, amelyek alkalmassá tehetik a krisztushívőt a felszentelésre (BW 2. 1–49). A kánonok következő

¹¹ P. ERDŐ: *Storia delle fonti del diritto canonico*. (Istituto di Diritto Canonico San Pio X; Manuali 2) Venezia, 2008. 50–52.

¹² Kiadása: *Patrologiae cursus completus. Series Latina*. LXVII. 135–230.

¹³ H. MORDEK: *Il diritto canonico fra Tardo Antico e Alto Medioevo. La 'svolta dionisiana' nella canonistica, in La cultura in Italia fra Tardo Antico e Alto Medioevo*. (Atti del Convegno tenuto a Roma, Consiglio Nazionale delle Ricerche, dal 12 al 16 Novembre 1979) Roma, 1981. 149–164.

¹⁴ SZ. A. SZUROMI: An important canonical bond in the ecumenical endeavor between the Eastern and Latin churches: the *Canones apostolici*. *Archiv für katholisches Kirchenrecht*, 2008. 3–14.

¹⁵ ERDŐ (2008a) i. m. 89–90.

¹⁶ H. HOFFMANN – R. POKORNY: *Das Dekret des Bischofs Burchard von Worms. Textstufen – Frühe Verbeitung – Vorlagen*. (MGH Hilfsmittel 12) München, 1991.; L. WILL: *Die Rechtsverhältnisse zwischen Bischof und Klerus im Dekret des Bischof Burchard von Worms. Eine kanonistische Untersuchung*. (Forschungen zur Kirchenrechtswissenschaft 12) Würzburg, 1992.; vö. SZUROMI (2011) i. m. 104–109.

¹⁷ SZUROMI SZ. A.: *Törékvés a régi egyházi kánonok összegyűjtésére, mint a középkori egyetemes kánonjoggyűjtemények sajátossága (8–12. század)*. [Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/11] Budapest, 2009. 42–43.

egysége a felszentelt személyek kötelességeiről szól: minden pap, minden egyes vásárnap kötelezett a szentmise bemutatására saját templomában, melyet a hívek szenteltvízzel való meghintésének kell bevezetnie (BW 2. 52). Húsvétkor, karácsonykor, pünkösdkor az ünnepi szentmisét a püspök székesegyházában szükséges végezni, de egyedi körülmények esetén a szentmise ekkor is bemutatható a plébániatemplomban, ahogy arról a BW 2. 76. kánon beszél. A BW 2. 77. kánon felsorolja azokat az ünnepnapokat, amelyeken minden plébánián misét kell bemutatni. A megyéspüspököknek jogában áll engedélyezni a prédikálást a joghatósága alá tartozó papok vagy az ott élő szerzetesek számára (BW 2. 158).¹⁸ Azok a kánonok, melyeket Burchard a *Canones Apostolici*-ből – azaz ókori joganyagot használva – idéz, jól kifejezik a papképzés korabeli szempontjai között kiemelkedő helyet kapó homiletikai képesség kifejlesztésének hangsúlyát: „a papnak érthető formában kell prédikálni”. Ezek a korai szövegek egyértelműen jelzik a papok számára elengedhetetlen – a képzésük során elsajátítandó, majd azt tovább gyarapító – biblikus ismeretek meglétét is, a BW 2. 67–68. vonatkozásában elsődlegesen is az Ó- és Újszövetségnek a hívek számára a szentmise keretében történő megfelelő értelmezést tartva szem előtt. A hitoktatás, a betegek gondozása, a temetés, imádságok, áldások végzése, amelynek a BW 2. 69–74., és 89. van szentelve, szintén rendezett, és személyre szabott felkészítést kívánnak meg a papságra készülőtől. Megjegyzendő, hogy ezen kánonok többsége kitér a szent rend püspöki fokozatához szükséges hasonló tulajdonságokra is. A papságra készülve el kell sajátítani a rendszeres szentírásvolvasást, az egyes imádságokat, különösen pedig a zsolozsma végzését, melyek a legerőteljesebb védelmet jelentik a felszentelt krisztushívők számára a kísértésekkel szemben. Worms-i Burchard ehelyütt, azaz a BW 2. 100–105. kánonokban Szent Ágostont, a 813. évi Mainz-i Zsinatot (vö. can. 10.),¹⁹ a 896. évi Nantes-i Zsinatot²⁰ és Szent Benedek Reguláját idézi.

Burchard klerikusokra vonatkozó kánonjogi anyagának nagy része bekerült a legjobbnak tartott gregoriánus joggyűjteménybe, a 11. század második feléhez tartozó *Collectio Anselmi Lucensis*-be (1081–1083).²¹ Anzelm gyűjteményének VII. könyvében gyűjtötte össze a klerikusokkal foglalkozó egyházfegyelmi előírásokat. Ans. 7. 46–52. az egyes klerikusi fokozatok sajátos kötelességeit taglalja, a szentelés egyedi rítusának és lényeges elemeinek ismertetésén keresztül.²² Az említett téma tárgyalásakor Anzelm is az ókori joganyagra épít, azon belül egyértelműen megjelöli a *Statuta Ecclesiae Antiqua* szó szerinti átvételét. A szent rend egyes fokozatait tehát elsődlegesen a püspök

¹⁸ Sz. A. SZUROMI: From a reading book to a crystallized canonical collection (Notes to the development of Ivo's work based on Orléans, Bibliothèque Municipale Ms 222 [194] and Cambridge, Gonville and Caius College 393 [455]). *Revista General de Derecho Canónico y Derecho Eclesiástico del Estado* 20 (2009) 1–19.

¹⁹ *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*. Ed. I.D. MANSI. I–XXXI, Florentinae-Venetii 1757–1798., új kiadás folytatással: L. PETIT – J. M. MARTIN, I–LX, Paris–Leipzig–Arnheim, 1899–1927. (továbbiakban MANSI) XIV. 63–76., különösen 67–68.

²⁰ MANSI XIVIII. 165–162, továbbá az uo. 173–174 coll-ban található kiegészítések.

²¹ Sz. A. SZUROMI: *Anselm of Lucca as a Canonist*. (A textual-critical overview on the 'Collectio Canonum Anselmi Lucensis') [Adnotationes in Ius Canonicum] Frankfurt am Main, 2006. 1–25.

²² Vö. J. IMBERT: *Les temps Carolingiens (741–891. L'Église: Les institutions* (Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident V/1) Paris, 1994. 91–124.

kezeiből nyerik el a jelöltek. A diakónus szentelés esetében a kánon szövege kifejezetten beszél a püspök aktív közreműködéséről a szentelés folyamán. A diakónus tehát csakis a püspök által (*solus episcopus*) kerülhet szentelésre, aki két kezét a jelölt feje fölé terjesztve áldja azt meg. A szubdiakónus szentelése a püspök kézfeltétele nélkül történik, és a jelölt üres paténát és kelyhet vesz át a püspöktől. Az archidiakónus kancsót, kéztör-lő kendőt és kézmosó tálat ad át a felszentelt szubdiakónusnak. A papszentelés a püspök kézfeltételével kerül kiszolgáltatásra, aki után minden jelenlévő pap felteszi a kezét az újonnan szenteltre. A püspöknek össze kell hívnia a presbiter kollégiumot a papszente-lést megelőzően.²³ Ezt az általános előírást összekapcsolhatjuk az Ans 7. 78-cal, amely Szent Jeromostól származó idézet biblikus alapon, kifejezett formában említi a diakó-nus, presbiter és püspök eltérő küldetését, ha tetszik, kötelességét.²⁴

A felhasznált számos ókori forrás idézése ekkorra már nem pusztán a régi egyházi ká-nonok teljességre irányuló összegyűjtésének a szándékából fakad, amely az egyetemes kánonjogi gyűjtemények egyre bővebb és ezzel együtt szisztematikusabban kialakított belső szerkezetét eredményezi. A 11. században tanúi lehetünk egy sajátos reformnak, amely éppen a papságra készülők, ill. a már felszenteltek, sajátosan is a székesegyházi káptalan biblikus, teológiai és kánonjogi műveltségét tűzi ki célul. Nem lehet kétséges, hogy a legutóbbinak – a kánonoki műveltség fejlesztésének – visszahatása van a szent rend egyes fokozatainak felvételére készülők oktatási és nevelési színvonalára. Erre a fo-lyamatra kiemelkedő példa a lucca-i székesegyházi káptalanon belül reform. II. János püspök (1023–1056), I. Anzelm püspök (1057–1061), és II. Anzelm püspök (1073–1086) voltak azok, akik gondoskodtak a lucca-i katedrális iskolában ennek a reformnak a meg-indításáról és elmélyítéséről, a kánonokok közösségi élete, a „cura animarum” lelkipász-tori munkája, a klerikusok és laikusok teológiai és vallási nevelése, valamint a világi jav-ak kezelésének területén. Luccai Szt. Anzelm (†1086) nemcsak a kánonoki életet szerette volna újjászervezni, hanem a székesegyházi iskolájában folyó oktatást is, külö-nös tekintettel az egyház fegyelmi rendjének az alapos megismertetésére. Néhány bibli-kus témájú kommentárt is írt, nevezetesen a *Commentarium in Psalmos*-t, és az *Expositio in Lamentationes Jeremiae*-t. Ezek a művek egyértelműen mutatják Anzelm tájékozott-ságát a Szentírás értelmezésben. Luccai Szt. Anzelm főműve, a már fentebb említett *Collectio Canonum Anselmi Lucensis*, melynek ekkleziológiai felfogására – amint az ún. szigorúbb gregoriánus reformmozgalom gyűjteményeire általában – alapvetően Nagy Szt. Gergely pápa (590–604) írásai gyakoroltak elsődleges befolyást. Ennek talán leg-szembetűnőbb tanúja az a 143 kánon, amely műveiből bekerült Anzelm gyűjteményébe (vö. ’A’ recenzió), mint a kánonok legnagyobb egységes korpusza. Ezekben a kánonokon keresztül az allegorikus bibliaértelmezés kiemelkedő szerepet kapott a gyűjtemény ekkleziológiai érvelésében. Ha a 11. század különböző kánonjogi gyűjteményeit meg-vizsgáljuk, néhány közös témát fedezhetünk fel bennük. Ilyen terület a Szentszék pri-mátusának kifejtése, a püspökökkel és papokkal szembeni vádak elbírálása, a püspök-

²³ Vö. CH. MUNIER (ed.): *Concilia Galliae a. 314-a 506.* (Corpus Christianorum. Series Latina 148) Turnholt, 1963. 162–188.

²⁴ SZ. A. SZUROMI: *Anselm of Lucca as a Canonist. Critical summary on importance of the Collectio Anselmi Lucensis.* In: V. E. PINTO (ed.): *Iudex et Magister. Miscelánea en honor al Pbro. Nelson C. DellaFerrera.* I. Buenos Aires, 2008. 57–70.

választás, a papszentelés, etc. Ezeknek az alapvető kérdéseknek a részletes tárgyalása elengedhetetlen volt a székesegyházi, majd az abból kialakuló egyetemi oktatásban.²⁵

A 11. század vége pontosan az az időszak, amint fentebb láttuk, amikor a gregoriánus reform egyik következményeként számos kánonjogász komoly figyelmet szentelt az egyház egyetemes fegyelmének teljességre törekvő összegyűjtésének, azzal a céllal, hogy a kánonjog rendszeréről, az egyházi hierarchiáról, az egyház mindennapos szentségi életéről, a római pápa legfőbb joghatóságáról, valamint az egyházi bíróságok kompetenciájáról és tevékenységéről világos és precíz leírást adjanak. A legjobb székesegyházi iskolákban végzett oktatás így kiemelkedő szerepet játszott az egyház tanításának és fegyelmének széleskörű elterjesztésében. Francia területen a két legmeghatározóbb központ Rheims és Chartres volt, amint azt már 1981-ben George Duby megállapította.²⁶ Éppen erre az időszakra esik a klerikusok képzésének még jobban szervezett kialakítása ami Ivo (1090–1115), Chartres püspöke tevékenységéhez köthető. Az általa megszervezett képzés magában foglalta az egyházi források, határozatok, kánonok, stb. latin olvasásának elsajátítását is, különös tekintettel a székesegyházi kanonoki testületre. Ivónak személyes tapasztalata volt a kortárs kanonokok teológiai ismeretéről, hiszen püspökké szentelése előtt a beauvais-i Szent Quentin-ről nevezett kanonokrend perjele volt. Ivo felismerte az egyházfegyelem magas szintű elsajátításának fontosságát. Levelei jóval érthetőbbé teszik azt a szándékot, amely őt egy minél teljesebb tartalmú kánonjoggyűjtemény összeállítására vezette. Bizonyos, hogy az általa megszerkesztett kánoni „olvasókönyv” előmozdította a latin egyházfegyelmi és dogmatikai szövegek ismeretét a klérus szisztematikus oktatásán keresztül. „Olvasókönyvének” nagyon gyorsan kialakuló szövegcsaládjai pedig mindennek az Egyház mindennapi életére és intézményes működésére történt visszahatásáról tanúskodnak.²⁷

A 11. század végén – az egyetemek megszületésének hajnalán – megszerkesztett kánonjogi kollekciók, nagyban hozzájárultak a klerikusok fegyelmi képzésének megújításához és megerősítéséhez. Mindezen átalakulás betetőzését azonban nyilvánvalóan a bolognai kánonjogoktatás és a *Decretum Gratiani* megszövegezése jelentette.²⁸ Gratianus mester 1140 körül állítja össze a *Concordantia discordantium canonum*-ot Bolognában, ami a klasszikus egyetemi kánonjogi oktatás alapgyűjteménye lesz.²⁹ Gratianus a klerikusokra vonatkozó fegyelmi anyagot művének különböző részeibe helyezte el.³⁰

²⁵ SZUROMI SZ. A.: A középkori egyetemek létrejöttének és az egyetemi oktatás megszületésének sajátosságai. In KÖRMENTY K.: *Studentes extra regnum. Egyetemjárás és könyvhasználat az Esztergomi Székeskáptalanban 1183–1543.* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/9) Budapest, 2007. 41–53.

²⁶ G. DUBY: *The Age of the Cathedrals. Art and Society, 980-1420.* Chicago, 1981. 26.

²⁷ SZ. A. SZUROMI: Some witnesses of the gradual crystallization process of the Ivonian textual families. *Ius Canonicum* 50 (2010) 209–228.

²⁸ ERDŐ (2008a) i. m. 105–113. Kiadása: Ae.FRIEDBERG (ed.): *Corpus iuris canonici.* I. Lipsiae, 1879.

²⁹ Vö. P. ERDŐ: *Storia della scienza del diritto canonico. Una introduzione.* Roma, 1999. 37–40.

³⁰ ERDŐ (1998) i. m. 165–172.; C. LARRAINZAR: Métodos para el análisis de la formación literaria del Decretum Gratiani. “Etapas” y “esquemas” de redacción. In P. ERDŐ – SZ. A. SZUROMI (ed.): *Proceedings of the Thirteenth International Congress of Medieval Canon Law. Esztergom, 3 August – 8 August 2008.* (Monumenta Iuris Canonici, C/14), Città del Vaticano, 2010. 85–115.; T. LENHERR: *Langsame Annäherung an Gratians Exemplar der „Moralia in Iob”.* In ERDŐ–SZUROMI (ed.) i. m. 326.; J. M. VIEJO-XIMÉNEZ: “Costuras” y “descosidos” en la versión divulgada del Decreto de Graciano. In ERDŐ–SZUROMI (ed.) i. m. 337–355.

Az első fő részben (*distinctiones*) néhány előírással találkozunk, melyek a szent rend egyes fokozatai megengedett elnyeréséhez szükséges kritériumokat tartalmazzák (vö. D. 69 c. 1; D. 78 cc. 1-5). A klerikusok kánoni engedelmességének fontosságáról olvashatunk a püspökök és papok vonatkozásában a D. 23 cc. 3, 6-ban. A D. 91 c. 2 előírja, hogy a nagyobb rendekhez tartozók a jóváhagyott liturgikus könyveknek megfelelően mondják a napi zsolozsmát. A klerikusi erények között kiemelkedő helyet foglal el a tisztaság, amelyet a celibátus szóval szoktunk általában kifejezni. Az egyház tökéletes önzetlen és önfeláldozó életet kíván meg minden papjától, így a papi hivatások kiválasztása és körültekintő nevelése egyedülálló felelősséget jelentett. Ebben kiemelkedő szerep jutott a székesegyházi káptalan szenior tagjainak, különös tekintettel arra, ha maga a székesegyházi prépost rendelkezett archidiakónusi címmel.³¹ Ennek a tekintetében mind az 1059. évi Római Zsinat határozatait,³² mind a *Decretum Gratiani* D. 25 c. 1 rendelkezéseit fontosnak kell tekintenünk, amely Luccai Szt. Anzelm kollektójában és Chartres-i Szt. Ivo szövegcsaládjában is megtalálható.³³ Ismert, hogy már a 400. évi I. Toledói Zsinat az archidiakónus sajátos feladatai között említette a klerikusi utánpótlásról való gondoskodást.³⁴ A papnak saját életét elsődlegesen a hívek lelki üdvössége előmozdítására és a klerikusi hivatása teljesítésére kell szentelnie. Így foglалhatjuk össze röviden a D. 27 c. 8; D. 28 cc. 2, 8, 9; D. 33 c. 7; D. 81 c. 19 és sok további kánon tartalmát. A klerikusok öltözéke és annak a viselete, valamint a tonzúra szintén többször említésre kerül (vö. D. 33 c. 22, 32; D. 41 c. 8). Ezen felül találunk még általános utasításokat a klerikusok öltözködéséhez és étkezési kööttségeihez (D. 34 cc. 1-3; D. 35 c. 1; D. 44 cc. 2-4, 7) is.

Gratianus *Decretum*ának második nagy egységére (vö. *Causae*) fordítva a figyelmünket, először a C. 1 q. 3 c. 1-et szükséges megemlítenünk, amelyben VII. Gergely pápa (1073-1085) eredeti – bár jelenleg nem ismert dátumú – levelét olvashatjuk³⁵ arra vonatkozóan, hogy mely klerikusok nem részesülhet egyházi hivatalban.³⁶ A C. 1 q. 7 c. 1 Ciprián 72. levelét idézve rögzíti, hogy – többek között – azok a diakónus vagy papszentelésre készülő jelöltek, akiknek makacs eretnek nézeteiről meggyőződtek, nem engedhetők a szent rend nevezett fokozatainak felvételére.³⁷ Ugyanerről – bár jóval részletebben – beszél a C. 1 q. 7 c. 2 is.³⁸ A simónia eretnekségét nevesítve, mint ami az egyházi rendek elnyerésének súlyos akadálya, a C. 1 q. 7 c. 5, IV. Leó pápa (847–855) 849-ben kelt levelének részletével³⁹ már kitér az arra kiszabható penitencia, majd az annak telje-

³¹ F. X. WERNZ: *Ius decretalium ad usum praelectionum in scholis textus canonici sive iuris decretalium*. II. Romae, 1899. 924.

³² MANSI XIX. 897–899.

³³ AE. FRIEDBERG: *Corpus iuris canonici*. I. Lipsiae, 1879. (továbbiakban: FRIEDBERG I.) 89–91.

³⁴ MANSI III. 997–1002, különösen 998–999.; vö. J. GAUDEMET: *Église et cité. Histoire du droit canonique*. Paris, 1994. 78.

³⁵ *Regesta Pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*. Ed. P. JAFFÉ – G. WATTENBACH, curaverunt S. LOEWENFELD [JL] – F. KALTENBRUNNER [JK] – P. EWALD [JE]. I. Lipsiae, 1885.² JL 5278 (3978).

³⁶ FRIEDBERG I. i. m. 426.

³⁷ Természetesen a felsorolás a diakónus és a presbiter mellett a püspököt is megemlíti, FRIEDBERG I. i. m. 426.

³⁸ FRIEDBERG I. i. m. 426–427.

³⁹ JE 2599 (1977. 2003. 2004).

sítését követő akadály alóli felmentés lehetőségére is.⁴⁰ Az egész *Decretum Gratiani*-n belül a klerikusok képzését legrészletesebben a C. 12 q. 1 c. 1 fejt ki, a 633-ban megtartott IV. Toledói Zsinat⁴¹ 24. kánonját felhasználva. Itt szerepel a megfelelően érett életkor, az egyház fegyelme követésének az elsajátítása, az egyház tanításában való megfelelő jártasság és a felszentelt életformára való alkalmasságról történő tanúságtétel.⁴²

Összegzés

A fentiekből egyértelmű, hogy már az ókori zsinati kánonokban és patrisztikus írásokban is elválaszthatatlan a klerikusok képzésében a hivatás felismerése és a megfelelő lelkület kialakítása, a hittani és fegyelmi ismeretek elsajátításától. Erre vonatkozóan nyilvánvalóan a korai források csak rövid – definitív – hangsúlyokat helyeznek el, az egyházatyák pedig a klerikusok életével és feladatkörével foglalkozó hosszabb lélegzetű szövegrészletekbe ágyazva beszélnek róla. Mindezek alapján lehetőségünk van arra – amint erre kísérletet is tettünk – hogy rekonstruáljuk a papképzés modelljét, amely minden bizonnyal befolyásolta az ezzel kapcsolatos 9–12. századi egyházi gyakorlatot és az újabb jogszabályokat. Látható, hogy a középkori gyűjtemények elsődlegesen és döntő többségében ezt az ókori joganyagot felhasználva írják le a papi utánpótlásról való gondoskodást, a papnevelést, a szenteléshez szükséges emberi tulajdonságokat, a megkívánt egyházi – teológiai, biblikus, interpretatív – ismereteket. A papság tanbeli és fegyelmi képzésének lépésről-lépésre történő fejlődésében, elsődleges szerepet töltöttek be a területileg illetékes megyéspüspökök, akik az érett középkorra leginkább a kánonoki testületen keresztül gyakorolták ezt a feladatukat. A káptalani iskolákból kialakuló egyetemek oktatási rendje, ill. a skolasztikus érv és eszközrendszer megszilárdulása megváltoztatja ugyan a 12. század második felére, különösen pedig a 13. század elejére a papság tudományos képzését a szenttudományok területén is, melyet alátámaszt a III. Lateráni Zsinat 1179. évi rendelkezése (Can. 18),⁴³ de nem hoz lényegi átalakulást magában a papnevelés jellegzetességeiben. Ennek oka, minden kétséget kizáróan, a papi hivatás tényleges gyakorlásának és az illetékes egyházi hatóság által, az arra való alkalmasságról történő meggyőződés módjainak állandósága, a doktrinális és diszciplináris képzés módszereinek és intézményes kereteinek változásától függetlenül. A kialakuló univerzitasok már nemcsak a klérus képzését látták el, hanem már a világiak oktatásával is foglalkoztak.⁴⁴

⁴⁰ FRIEDBERG I. i. m. 430.

⁴¹ SZUROMI (2011) i. m. 71–73.

⁴² FRIEDBERG I. i. m. 676.

⁴³ COD 220.

⁴⁴ Ld. pl. M.BELLOMO: *Il Medioevo e l'origine dell'università*. In M. BELLOMO (a cura di): *Medioevo edito e inedito I. Scholae, Universitates, Studia*. (I Libri di Erice 20/1) Roma, 1997. 15–30.